

Для зручності сумарні відстані можна перевести у відносні коефіцієнти – індекси положення, для чого кожен суму відстаней слід порівняти із найменшою сумою. Надалі можна порівняти індекси між собою і вивести потенційні можливості для встановлення економічних зв'язків між окремими районами.

Сучасні можливості електронно-обчислювальної техніки дають можливість будувати такі схеми графічно і за допомогою систем складних рівнянь давати інтегральну оцінку економіко-географічного положення будь-якого об'єкта.

Список використаних джерел:

1. Алаев, Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Пістун, М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
3. Топчієв, О. Г. Терміни і поняття в економічній географії / О. Г. Топчієв. – К.: Радянська школа, 1982. – 160 с.
4. Шаблій О. І. Основи суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.

Потокій М.В.

к.г.н., доц. кафедри географії та методики її навчання

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПОРТУ ПОСЛУГ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Метою статті є аналіз обсягів, структури експорту з Тернопільської області та його географічних особливостей.

Особливості експорту послуг. Експорт послуг є складовою частиною зовнішньоекономічної діяльності. Відповідно до Закону України від 16 квітня 1991 року “Про зовнішньоекономічну діяльність” [1], зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами (пункт 8 статті 1). У Господарському кодексі України подано наступне визначення цієї діяльності [2]: “Зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та(або) робочою силою” (стаття 377).

Експортом називають вивіз із митної території країни за кордон товарів і послуг без зобов'язання їхнього зворотного повернення [14, стор. 463].

Експорт послуг тісно пов'язаний із експортом товарів. Ці сектори спонукально впливають один на одного через

транспортування, рекламу, аналіз ринків, маркетингове консультування тощо.

Обсяги експорту послуг. Експортні операції послугами у 2017 році здійснювалися в Тернопільській області 54 підприємствами і закладами із 95 країнами-партнерами (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості підприємств, що здійснюють експорт послуг, і країн-партнерів в імпорті послуг*

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість підприємств і закладів Тернопільської області, які здійснювали експорт послуг	69	59	56	54	54
Кількість країн-партнерів в експортній діяльності	39	44	42	48	95

* За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Загальна вартість експортних послуг складала у 2013 році 58,3199 млн. дол., у 2014 році -55,8881 млн. доларів США, у 2015 вона впала до 43,4756 млн. дол., але найвищою вона була в 2016 році і складала 79,9416 млн. доларів.

У 2017 р. вона складала 57,8139 млн. дол.

Таблиця 2

Динаміка обсягів експорту послуг*, мільйонів доларів США

Роки									
2005	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
4,4024	10,069	7,9216	8,6465	13,8601	58,3199	55,8881	43,4756	79,9416	57,8139

* За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Упродовж року експорт послуг значно коливається. У 2016 р. на I квартал припадало 1,3589 млн. дол. (23,47%), на II квартал - 1,6279 млн. дол. (28,12%), на III квартал - 1,197 млн. дол. (20,68%), на IV квартал - 1,6051 млн. дол. (27,730%). У 2017 р. ці показники були відповідно 11,0203 (19,1%), 15,8171 (27,4%), 14,7934 (25,5%), 16,1832 (28,0%).

Також нерівномірний розподіл експорту за кварталами в різні країни. Так, у 2014 році в Бельгії на I квартал припадало 30,3%, на II - 33,6%, на III - 18,0%, на IV - 18,1% експорту. У Великій Британії ці показники склали: у I кварталі 20,2%, у II - 22,0%, у III - 17,6%, у IV - 40,2%, в Зімбабве - 29,2%, 18,3%, 35,3%, 17,2% відповідно; у Німеччині - 18,9%, 20,8%, 22,7% і 37,6%; у США - 27,4%, 14,9%, 34,7% і 23,0% відповідно; у Швеції - 6,3%, 74,8%, 9,3% і 9,6% відповідно.

У 2016 році в Бельгії ці показники для області були відповідно 6,4%, 38,3%, 38,9% і 16,4%; у Великій Британії - 17,4%, 21,4%, 35,5% і 25,7% відповідно; у Німеччині - 17,3%, 15,5%, 21,2% і 46,0% відповідно.

Розподіл експорту за країнами. Найбільшими експортерами послуг в 2014 р. в Тернопільську область були Польща (38,122 млн. доларів США чи 68,2% від загального обсягу експорту послуг), Велика Британія (3,4327 млн. доларів чи 6,1%), США (2,0958 млн. доларів чи 3,8%), Нігерія (1,7595 млн. доларів чи 3,1%), Німеччина (1,1329 млн. доларів чи 2%), Швеція (1,0727 млн. доларів чи 1,9%). Дещо в менших обсягах надавалися послуги підприємствам, закладам і фірмам Естонії (901,6 тисяч доларів), Швейцарії (880,7), Російської Федерації (871,3) Іраку (854,0) Франції (764,7), Гани (731,4), значно менше Нідерландів (357,7 тисяч доларів) Бельгії (237,3), Конго (139,2), Єгипту (136,1), Індії (127,8), Демократичної Республіки Конго (110,5), Об'єднаних Арабських Еміратів (107,9), у обсягах, що не перевищують 100 тисяч доларів, – Зімбабве, Сьєрра-Леоне, Намібії, Норвегії, Марокко, Молдови, Держави Ізраїль, Данії, Канади, Замбії, Туреччини.

У 2017 р. найбільшими партнерами Тернопільської області з експорту послуг були Польща (39,1862 млн. дол. чи 67,8% від всього обсягу експорту послуг), Швеція (5,9483 млн. дол. чи 10,3%), Нігерія і Гана (по 2,1%), Німеччина (2,0%), США (1,8%). Менші обсяги експорту послуг припадали на Швейцарію (984,1 тис. дол.), Азербайджан (728,9), Естонію (753,2), Єгипет (643,8), Індію (614,4), Велику Британію (609,8), Францію (475,6), Російську Федерацію (305,6), Бельгію (286,7), Ірак (221,3), Зімбабве (157,8), Конго (131,8), Сьєрра-Леоне (120,2), Марокко (118,8), Грузію (105,7 тис. дол.). У обсягах, що не перевищують 100 тисяч доларів, надавалися послуги фірмам і громадянам Замбії, Болгарії, Австрії, Ізраїлю, Канади, Китаю, Ліберії, Молдови, Нідерландів, Пакистану, Румунії, Словаччини, Угорщини, Узбекистану.

Структура експорту послуг. У структурі наданих послуг у 2014 р. на першому місці були **послуги з переробки матеріальних ресурсів** (35,899 млн. дол. або 64,2% від усього обсягу наданих послуг). Надавалися підприємствам, установам і фірмам Польщі (33,7638 млн. дол.), Естонії (894,5 тисяч доларів), Швейцарії (872,7), Бельгії (202,5), Франції (101,5), США (64,0 тисяч доларів).

У 2017 р. цей вид послуг склав 36,3816 млн. дол. і надавався Польщі (34,4257 млн. дол.), Швейцарії (839,7 тис. дол.), Естонії 733,4), Бельгії (256,8), Франції (53,5), Румунії (45,3), Угорщині (19,2), Великій Британії (8,2 тис. дол.).

Значними за обсягами в експорті були **транспортні послуги**, обсяг яких у 2017 р. склав 10,7734 млн. дол. (у 2013 р. – 10,7232 млн. дол.). Вони стосуються послуг автомобільного транспорту, зокрема вантажного (93,4%), та транспортно-експедиційних послуг автомобільного транспорту.

Цей вид послуг надавався Швеції (5,6134 млн. дол.), Польщі (3,2461), Німеччині (531,3), Великій Британії (498,5 тис. дол.), Російській Федерації (286,9). У обсягах, що не перевищують 100 тисяч доларів, вони

надавалися Швейцарії, Австрії, Греції, Естонії, Канаді, Литві, Молдові, Нідерландам, у дуже незначних обсягах – Білорусі, Болгарії, Вірменії, Грузії, Італії, Литві, Словаччині, Угорщині, Франції, Чехії.

Таблиця 3

Динаміка та структура експорту послуг*

№	Вид послуг	Рік				
		2013	2014	2015	2016	2017
1	Послуги з переробки матеріальних ресурсів**	41,6287 71,4	35,899 64,2	26,4002 60,7	26,2611 32,9	36,3816 62,9
2	Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	0,0010 -	- -	0,2098 0,3	...	...
3	Транспортні послуги	9,652 16,6	10,723 19,2	7,6632 17,6	6,0068 7,5	10,7763 18,6
4	Послуги, пов'язані із подорожами	5,5394 9,4	6,9423 12,4	6,7667 15,3	6,9893 8,7	7,8596 13,6
5	Послуги з будівництва	-	-	-	1,8927 2,4	-
6	Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги	1,2572 2,2	1,9878 3,6	1,9501 4,5	38,1121 47,7	2,2112 3,8
	Ділові послуги	0,2326 0,4	0,3359 0,6	0,6893 1,6	0,4699 0,6	0,1561 0,3
	Усього	58,3199 100,0	55,888 100	43,4756 100	79,9416 100	57,8139 100

* За даними Головного управління статистики у Тернопільській області [8, 9, 10]

** у чисельнику – млн. дол., у знаменнику – частка у %

Значними за обсягами в експорті були **послуги, пов'язані із подорожами**. У 2014 р. вони склали 6,9423 млн. дол. і надавалися громадянам Нігерії (1,7595 млн. дол.), США (1,48), Іраку (854 тис. дол.), Гани (731,4), Польщі (510,4), Конго (139,2), Єгипту (136,1), Індії (127,8), Демократичної Республіки Конго (110,5), Зімбабве (96,6), Сьєрра-Леоне (93), Марокко (74,6), Камеруну (71,7), Намібії (70,5) Ізраїлю (64,5), Замбії (55,3), у розмірах, що не перевищують 50 тисяч доларів, – Білорусі, Великої Британії, Екваторіальної Гвінеї, Ємену, Канади, Кенії, Кот-д'Івуар, Німеччини, Російської Федерації, Сирії, Судану, Таджикистану, Танзанії, Туреччини, Узбекистану.

У 2017 р. обсяг експорту послуг, пов'язаних із подорожами, сягнув 7,8596 млн. дол. Вони стосувалися послуг, пов'язаних із освітньою подорожжю (7,7885 млн. дол.), у тому числі освітніх послуг (7,4996 млн. дол.) і послуг, пов'язаних із проживанням під час навчання (0,2889 млн. дол.).

Ці послуги надавалися громадянам Нігерії (1,2015 млн. дол.), Польщі (1,2), Гани (1,1893), Азербайджану (728,9 тис. дол.), Єгипту (643,8), Індії (614,3), США (465,6), Іраку (221,3), Зімбабве (257,8), Конго (137,2), Сьєрра-Леоне (120,2), Марокко (118,8). У розмірах, що не перевищують 100 тисяч доларів, ці послуги надавалися громадянам Білорусі, Камеруну, Канади, Ліберії, Молдови, Німеччини, Пакистану, Російської Федерації, Сирії, Танзанії, Туреччини, Узбекистану, Швеції, у ще менших обсягах – Австрії, Бельгії, Болгарії, Бразилії, Великої Британії, Вірменії, Грузії, Данії, Естонії, Італії, Кот-д'Івуар, Литви, Нідерландів, Руанди, Словаччини, Угорщини, Чехії.

У 2016 р. Литві надавалися **послуги в будівництва** в обсязі 1,8927 млн. дол. В інші роки цей вид послуг іноземним державам не надавався.

Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні й інформаційні послуги у 2014 р. склали 1,9878 млн. дол., у 2017 р. – 2,2112 млн. дол. У 2016 р. вони склали 38,1121 млн. дол. і надавалися головним чином Швеції у обсязі 35,9533 млн. дол. Вони включали комп'ютерні послуги (2,0531 млн. дол.) та інформаційні послуги (36,059 млн. дол.).

Таблиця 4

Групування країн-партнерів Тернопільської області за обсягами наданих послуг у 2013 і 2016* роках

№	Обсяг експорту послуг	Країни	
		2013 рік	2016 рік
1	Від 1,1 до 45,651 млн. дол.	Велика Британія, Нігерія, Німеччина, Польща, США, Швеція	Велика Британія, Литва, Нігерія, Польща, США, Швеція
2	Від 500,1 тис. до 1,0 млн. дол.	Естонія, Ірак, Швейцарія	<i>Гана</i> , Естонія, Ірак, <i>Німеччина</i> , Франція , Швейцарія
3	Від 100,1 до 500,0 тис. дол.	Австрія, Гана, Данія, Казахстан, Конго, Нідерланди, РФ, Франція	Бельгія, Болгарія, Єгипет, Зімбабве, Індія, Конго, Латвія, Намібія, Нідерланди, Норвегія, ОАЕ, РФ, Сьєрра-Леоне
4	Від 50,1 до 100,0 тис. дол.	Бельгія, Білорусь, Єгипет, Ізраїль, Індія, Іспанія, Італія, Камерун, Канада, Демократична Республіка Конго, Литва, Марокко, Молдова, Панама , Сьєрра-Леоне,	<i>Австрія, Замбія</i> , Італія, <i>Камерун</i> , Демократична Республіка Конго, Марокко, Пакистан, Румунія, Словаччина

		Туреччина, Угорщина	
5	Від 10,1 до 50,0 тис. дол.	Ангола, Афганістан, Габон, Ємен, Замбія, Зімбабве, Кенія, Кот-д'Івуар, Латвія, <u>Ліхтенштейн</u> , Намібія, Норвегія, Пакистан, Сирія, Судан, Таджикистан, Узбекистан	Ангола, Афганістан, <i>Білорусь</i> , Вірменія , Габон, Данія , Еквадор , Екваторіальна Гвінея , Ємен, <i>Ізраїль</i> , <i>Канада</i> , Кенія, Ліберія , ПАР , Португалія , Сирія, <i>Сінгапур</i> , Судан, Танзанія , <i>Туреччина</i> , <i>Угорщина</i> , Узбекистан, Чехія
6	Від 5,1 до 10,0 тис. дол.	Екваторіальна Гвінея, Ліберія, Малі, <u>Сейшельські острови</u> , Сербія, Словаччина, Словенія, Туніс, Чехія	Азербайджан , Грузія , Ірландія , <i>Іспанія</i> , Китай , <i>Кот-д'Івуар</i> , <i>Лівія</i> , <i>Молдова</i> , Нова Зеландія , Саудівська Аравія , Сомалі , <i>Таджикистан</i> , Хорватія
7	Від 1,1 до 5,0 тис. дол.	Азербайджан, <u>Бахрейн</u> , Болгарія, Ботсвана, В'єтнам, Гвінея, Грузія, Еквадор, <u>Киргизстан</u> , Китай, <u>Куба</u> , <u>Ліван</u> , Лівія, <u>Люксембург</u> , ОАЕ, ПАР, Румунія, Свaziленд, Сомалі, Танзанія, Уганда, Хорватія	Австралія , Ботсвана, Бразилія , В'єтнам, Гвінея, Еритрея , Іран , Йорданія , Казахстан , Катар , Кувейт , Малі , острів Герд і острови Макдоналд , Руанда , <i>Туніс</i> , Туркменістан , Японія
8	Менше 1,0 тис. дол.	Австралія, Бразилія, Вірменія, Йорданія, <u>Маврикій</u> , <u>Малайзія</u> , <u>Палестина</u> , Португалія, Руанда, Сенегал, <u>Того</u>	Гамбія , Греція , Коста-Ріка, Малаві , Сербія, <i>Словенія</i> , <i>Уганда</i>

* Дані на 2016 рік повніше відображають обсяги експорту послуг у порівнянні із пізнішими даними, оскільки значна частина статистичних даних за 2017 і 2018 роки не відображає дійсного положення речей через дію Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації

Узбекистан – країна не змінила свого положення в таблиці групування;

Азербайджан – країна піднялася в таблиці групування;

Сербія – країна опустилася в таблиці групування;

Японія – нова країна в таблиці групування;

Маврикій – країна, якій перестали надаватися послуги.

У 2017 р. експорт комп'ютерних послуг сягнув величини лише 2,2012 млн. дол., інформаційних послуг – 0,01 млн. дол.

Даний вид послуг надавався громадянам Німеччини (672,2 тис. дол.), США (550,4), Франції (415,9), Швеції (324,1), Великої Британії (93,5), Швейцарії (91,7), Китаю (58,7), Нідерландів (39,7), Бельгії (10,0).

Ділові послуги у 2014 р. надавалися у обсязі 335,4 тисяч доларів і розподілялися наступним чином: на професійні та консалтингові послуги припадало 298,7 тисяч доларів (89%), на послуги операційного лізингу – 9,7 тисяч доларів (3%), інші ділові послуги – 27,0 тисяч доларів (8%). Їх обсяг досяг максимуму в 2015 року, а в наступні роки суттєво знизився, як і частка у загальному обсязі експорту послуг. У 2015 р. найвища частка даного виду послуг припала на Румунію (75%).

У 2017 р. на професійні та консалтингові послуги припадав 51% всіх ділових послуг. Вони надавалися Болгарії (52,1 тис. дол.), Словаччині (37,9), Польщі (33,6), Молдові (23,1), Німеччині (5,7), у дуже мізерних обсягах – Бразилії, Великій Британії, Грузії, Італії, Литві, Румунії, Угорщині, Франції.

Таблиця 5

Динаміка обсягів експорту послуг у районах і містах обласного підпорядкування*, млн. дол.

Регіон	Роки							
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
м. Тернопіль	3,9842	7,4783	7,6116	12,4785	16,9526	19,668	16,0889	51,1981
Зборівський	0,0159	-	-	-	-	-	-	-
Підволочиський	-	0,1378	0,2265	0,1658	...	...	...	...
Теребовлянський	-	...	...	0,0552	...	...	...	...
Тернопільський	0,3353	0,2509	0,6714	0,4483	39,9066	33,8091	25,242	24,8782
Чортківський	0,067	-	-	...	-	-	-	-
Шумський	...	-	-	0,6411	...	...	...	...
Усього	4,4024	7,9216	8,6465	13,8601	58,3199	55,8881	43,4756	79,9416

* За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Найактивніше здійснюють експортні операції у сфері послуг заклади міста Тернополя (їх усього 35), Тернопільського (7), Борщівського (2), міста Кременця, Гусятинського, Зборівського, Лановецького, Підволочиського, Теребовлянського і Шумського (по 1) районів [8; 9; 12].

Практично відсутні об'єктивні й повноцінні дані про обсяги експорту у розрізі районів і міст обласного підпорядкування. **Висновки.** По-перше, Тернопільська область нарощує темпи приросту експорту послуг; по-друге, відбувається постійний перерозподіл як основних видів послуг, так і країн, яким вони надаються; по-третє, є ряд послуг, які здійснюються періодично або одноразово (з будівництва); по-четверте, істотно збільшується частка транспортних послуг і послуг, пов'язаних із подорожами, що пояснюється збільшенням кількості іноземних студентів у вищих навчальних закладах Тернополя, по-п'яте, головним видом послуг є послуги з переробки матеріальних ресурсів; по-шосте, в окремі роки зростала частка інших видів послуг (у сфері телекомунікацій, комп'ютерних та інформаційних послуг); по-сьоме, область має значні резерви для збільшення експорту послуг, зокрема ділових і послуг в сфері телекомунікацій.

Список використаних джерел:

1. Закон України про зовнішньоекономічну діяльність. Верховна Рада УРСР. Закон від 16.04.1991 № 959-ХІІ. Редакція від 07.08.2011.
2. Господарський кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-ІV. Редакція від 19.01.2012.
3. Бураковський, І. Теорія міжнародної торгівлі: Навч. посібник. Друге видання / І. Бураковський. – К.: Основи, 2000. – 240 с.
4. Дахно, І. І. Міжнародна торгівля. Видання 2-ге, доповнене. Навч. пос. / І. І. Дахно. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 296 с.
5. Заставецька, О. В. Тернопільська область: географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку / О. В. Заставецька. – Тернопіль. 1993. – 203 с.
6. Заставецька, О. Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи дослідження / О. Заставецька – Тернопіль, 1997. – 233 с.
7. Зовнішньоекономічна діяльність на Тернопільщині / Тернопільський Енциклопедичний Словник / Передмова Геннадія Яворського. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2004. – Т. 1. А – Й. – 696 с.
8. Зовнішньоекономічна діяльність Тернопільщини в 2014 році. Статистичний збірник / За редакцією Н. С. Дідуник; відповідальна за випуск Г. Ф. Романик. – Тернопіль, Головне управління статистики у Тернопільській області, 2015. – 121 с.
9. Зовнішньоекономічна діяльність Тернопільської області за 2014 рік / Відповідальна за випуск Г. Ф. Романик. – Тернопіль, Головне управління статистики у Тернопільській області, 2015.
10. Зовнішня торгівля Тернопільської області товарами і послугами у 2017 / За редакцією Н. С. Дідуник; Відповідальні за випуск Н. В. Куниц і Г. Ф. Романик. – Тернопіль, Головне управління статистики у Тернопільській області, 2018. – 122 с.
11. Статистичний щорічник Тернопільської області. 2014 рік. – Тернопіль, Головне управління статистики у Тернопільській області, 2015. – 442 с.
12. Статистичний щорічник Тернопільської області. 2016 рік / За редакцією А. А. Чорного; Відп. за вип. Т. М. Грищук, Н. С. Дідуник. – Тернопіль, Головне управління статистики у Тернопільській області, 2017. – 428 с.
13. Тернопіль і Тернопільщина. – Тернопіль, «Галс», 2001. – 54 с.
14. Універсальний словник-енциклопедія / Голов. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. – К.: «Ірина», 1999. – 1551 с.
15. Школа, І. М. Міжнародні економічні відносини / І. М. Школа, В. М. Козменко. – Чернівці: “Рута”, 1996. – 534 с.